

КОНЦЕПТОСИСТЕМА МІФОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ОГІЄНКА: ІНТЕПРЕТАЦІЯ ПАНТЕОНУ ТА ПАНДЕМОНІУМУ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКОЇ МІФОПОЕТИКИ

Аналізується міфологічна концепція І.Огієнка, розкривається сутність поглядів ученого на систему назв богів і демонологічних істот української міфології. Визначається роль і значення міфолінгвокультурологічного доробку міфолога в дослідженні цілісної системи міфопоетики давніх українців.

Іван Огієнко вважав, що становлення давньоукраїнської міфопоетичної системи починається з персоніфікації явищ і сил природи. "У розвої первісних вірувань, — зазначав учений, — звичайно було так, що окремі явища природи уособлювалися і з бігом віків перетворювалися в окремих самостійних богів" [1:83]. "Натуралізація" як основа міфосистеми язичницьких вірувань українців пов'язана з тим, що давня людина намагалася пояснити явища, які відбувалися в природі, прагнула виявити сутність природних сил. Убачаючи "динамічні" зміни в прояві дій природи (звуки грому, спалахи блискавки, краплі дощу тощо), давні українці розглядали ці явища як живі організми, наділяючи їх надлюдською силою. Каузативність (виявлення причин прояву сил природи, з'ясування суті їх походження) корелює з "антропоморфізацією" [1:83] — наділенням сил та явищ природи рисами й ознаками, властивими людині.

Процес формування Київського Олімпу І.Огієнко визначав як поступальний, що "починався від єдиного бога *Неба* й *Світла* і йшов до окремих богів природи" [1:83] (*курсив наші — А.В.*). Як зазначає В.Шаян, "світло — це для неї [людини] також Добро, Щастя, Життя, Натхнення, усе найкраще, що зазнає і знає" (*тут і надалі зберігаємо орфографію та пунктуацію тексту-оригіналу — А.В.*), і далі: "Отже цим Найвищим Джерелом Світла і Світу уважали вони [наші прадіди] зовсім слушно Найвище Світло — Небо" [2:6]. Таким чином, давні українці передусім намагалися пояснити й зрозуміти широкий небесний простір з його сонцем, місяцем, зірками, громом та блискавками, дощем і снігом. "Розуміння Н е б а первісні люди мали здавна, бо наочно бачили, що з нього йде їм світло та дощ, тому й обожили його з найдавнішого часу. Небо — це все те, що над нами. Так само й слов'яни почитали Небо й молилися до нього. За вірою наших предків, Небо — це місце, де живуть боги, це Палата Божа, а з о р і - це вікна, в які вони виглядають на світ" [1:96].

Цілісність концептуальної системи поглядів І.Огієнка на давньоукраїнську міфологію забезпечує чітка класифікація пантеону слов'янського язичництва. Дослідник виокремив богами: 1) уособнення сил природи; 2) покровителів господарства; 3) покровителів й охоронців людського життя [1:84].

Особливістю міфопоетичної системи давніх українців І.Огієнко визначив онімономінацію головних богів пантеону та апелюючи-збірну номінацію другорядних богів і божеств (*домовики, лісовики, польовики* та ін.). До того ж, як зазначив дослідник, "для багатьох цих божків наші предки так і не склали назви, бо не глибоко персоніфікували їх" [1:85].

Окремою групою давньослов'янських міфічних істот І.Огієнко виділив персоніфіковані шкідливі сили (*Біда, Голод, Мара, Мороз, Посуха* та ін.), указуючи, що "...якогось спеціального бога Зла в нас удавнину не було, але були небезпечні людині менші злі сили" [1:90].

Інтерпретуючи давньоукраїнський пантеон, І.Огієнко кваліфікував *Сварога* як прабога, основу всього сущого, владу світу. Сварог, на думку дослідника, був головним, на початку становлення давньоукраїнської язичницької системи поглядів єдиним богом. Це був бог Неба й Світла. І.Огієнко вказував на "пасивність" функціональної спрямованості бога *Сварога*: "Сам Сварог спочиває, а світом правлять його діти, Сварожичі" [1:96]. На відміну від *Сварога*, бог грому й блискавки, володар Неба *Перун*, який "стає першим богом замість Сварога з X ст." [1:97], виступає активною творчою силою, що живить усе, подателем дощу, покровителем війська.

Дажбога І.Огієнко кваліфікував як бога Сонця, сина Сварога, сина Неба. "Друга назва для бога Сонця була *Хорс*" (*виділення наше — А.В.*).

Велес - "це бог багатства і всякого достатку, торгівлі, опікун купців" [1:104]. І.Огієнко також вказував, що Велес (Волос) "був не тільки охоронцем черід на землі, але пастухом і небесних стад, цебто хмар, і цим пов'язувався з Перуном" [1:104].

Стрибога дослідник визначав богом вітру. Про *Симаргла* І.Огієнко зазначав, що це загадковий божок, про якого відомо дуже мало [1:108].

Важливим фемінізованим образом міфопоетичної системи давніх українців І.Огієнко визначав *Мокошу* — богиню дощу, покровительку пологів і породіль, прялю [1:109]. Дослідник вказував на статородову невизначеність деяких міфічних істот (*Мокоша, Лада* й *Ладо*). Зокрема, про *Ладу* й *Лада (Ладо)* І.Огієнко зазначав, що "це були боги вірного подружжя, боги любові й веселощів, богині щастя та весни" [1:110] (*підкреслення наше — А.В.*).

До українського міфологічного пантеону І.Огієнко зараховував також *Леля* (дохристиянського бога любові взагалі й бога побрання [1:111]), *Ярила* (бога любові, весни, сили, хоробрості та дітороддя [1:111]), *Купайла* (бога плодючості, земних плодів, радості, згоди та любові [1:112]), *Лива* (бога-велета [1:113]), *Тура* (бога хоробрості та відваги [1:114]), *Рода* й *Рожаниць*, *Трояна*, *Долю* (з пізнішим поділом цього божества на добру й

злу (*Долю* та *Недолю*) [1:116]), *Переплута* ("зле божество, що змушувало людину плутати, блудити" [1:119]) та *Марену* (богиню весни, яка пізніше "переродилася на підступну жінку – чарівницю, а то й смерть" [1:119]).

Отже, маскулізовані та фемінізовані образи міфопоетичної системи давніх українців становлять цілісну міфологічну модель світу, що відтворювала особливості світосприйняття та світовідчуття давніх слов'ян.

На думку І.Огієнка, крім Вищих Сил – представників давньоукраїнського пантеону, – в міфологічних уявленнях народу вагоме місце було відведено й злим духам, що "звичайно отримували збірну назву, а не одиничне ім'я, певне тому, що їх було занадто багато" [1:120]. Дослідник-міфолог указує на еволюційність становлення пандемоніологічної системи давньоукраїнського язичницького світогляду: "Спочатку довоколишні духи були добрими, але з бігом часу вони ставали злими, особливо деякі з них, що все пильнували дошкульно нашкодити" [1:120].

Аналізуючи українську демонологію, І.Огієнко вказував на амбівалентність деяких міфообразів, що могли виконувати як позитивну, так і негативну функцію. Богом родинного культу в давніх слов'ян був *домовик* – "постійний вартовий дому, покровитель і охоронитель родини" [1:124], що в давніх літературних пам'ятках – "Словах" – зветься "хороможителем". Звичайно *домовик* своїм допомагає, а чужим шкодить, однак він може також шкодити і своїм, коли вони належно не задобрюють його.

В окрему групу пандемоніуму давньослов'янської міфопоетичної системи І.Огієнко вирізняв божків природи. Дослідник зазначав, що давня людина в "окремих частинах природи бачила окремих її володарів" [1:127]. Пліуралістичність міфодемонологем зумовила існування в давньослов'янському язичницькому світогляді *водяників*, *болотяників* (*аницьболотів*), *очеретників*, *криничників*, *русалок* (*берегинь*, *вил*), *лісовиків* (*полісунів*), *гайовиків*, *польовиків*, *бузничого*, *мавок*, *літавиць*, *перелесників*.

Окремою групою демонологічних істот міфолог виділяв абстрактні образи, що зазнали персоніфікації, кваліфіковані дослідником як 'шкідники життя'. "Усі життєві лиха людина приписувала надприродним істотам, злим духам, і всіх їх персоніфікувала. Але коли володарі природи мали окреслений людський вигляд, то ці шкідники життя були звичайно істотами духовими, мало вловимими, і людського вигляду їхнього мало знано" [1:132]. Звертаючись до пам'ятки XVст. "Слово о лінивих", І.Огієнко згадував *Злидні*, *Убожіє* та *Ох*. Подібними міфодемонологічними образами до *Злиднів* – "домових карликів, маленьких уосіблених істот" [1:132], які живуть у запічку замість розгніваного домовика, що не хоче берегти дім, виступають *Примхи*.

Також персоніфіковані народною уявою були всі ті нещастя, які чіплялися до людини, – *Біда*, *Лихо*, *Нужда*, *Недоля* та ін. Уособленням злих істот були також *Блуд*; *Мара*, або *Мана*; *Жура*, чи *Журба* (*Туга*); *Грець*; *Трясія*, або *Пропасниця*; *Завійна*. Апелативно-збірної семантики набула міфодемонологема '*лихорадки*' на позначення дванадцяти сестер – уособлень різних хвороб.

На думку І.Огієнка, становлення пандемоніуму давньоукраїнського язичницького світогляду відбувалося в напрямку зміни поглядів від пліуралістичної до монообразної структури міфопоетики давніх слов'ян, оскільки, за поглядами дослідника, спочатку існувала досить розгалужена система міфічних істот (*господарі дому*, *божки природи* й *шкідники життя*), а пізніше витворилося розуміння '*чорта*' як "уосібнення всієї нечистої сили в одній особі" [1:137].

І.Огієнко подав синонімічний ряд номінацій даної демонологієми, зазначивши, що функціонування різних назв залежить від функціональної спрямованості дії нечистої сили, та вказуючи на етимологічне тлумачення семантики міфологічних номінацій. Так, давня назва '*враг*' актуалізує сему 'ворог людини'; '*чорний*' – 'нечистий, злий, шкідливий'; '*перелесник*' – 'звabник і звідник на перелюб'; '*лихий*' – 'уособлення лиха, зла'; '*пекельник*' – 'володар пекла'; '*нечистий*' – 'носіє зла й лиха'; '*куций*' – за зовнішньою характеристикою – 'має куцого хвоста'; '*панчик*', '*лях*', '*німчик*' – 'одягається, як пан'; '*лукавий*' – 'хитрий'; '*кат*' – 'ворог, мучитель людини'.

Руйнівна, зла сила демонологічних міфоістот здавна мала великий вплив на життя людини; її дією давні слов'яни пояснювали прояв усіх незрозумілих і дивних явищ. Негативна конотація властива всім міфонімам на позначення істот пандемоніуму. Наприклад, *Ох* – "живе по могилах та пенях і затуляє до себе необережних людей" [1:140]; *Попелюх* – "зла сила, що народжується з попелу, який висипають з печі, і лякає людей" [1:141]. Але з часом *чорт* "став страчати свою силу, і тепер виступає безсилим недогадою" [1:143].

Таким чином, демонологієми виступають номінаціями різних істот нижчої міфології. Семантико-семасіологічний конституент лінгвальної структури міфонімів деїктивно репрезентує характеристичні ознаки чи функціональну роль позначуваного десигната.

Міфолінгвокультурологічний доробок Івана Огієнка подає цілісну систему міфопоетичних уявлень давніх українців, оскільки вчений дослідив символічні міфообрази птахів, рослин, давньоязичницьких богів, божеств і демонологічних істот. Крім того, міфолог поаналізував звичаї та вірування, обряди та ритуали давніх українців, а також концептуально дослідив відтворення міфодійств у вербальному дискурсі. Так, з'ясовуючи сутність ритуальних предметів родинного культу, І.Огієнко проаналізував міфоніми '*дім*', '*вогнище*', '*піч*', '*поріє*', '*покуть*', '*стіл*', '*сволок*'.

Дослідивши витоки дохристиянських вірувань давніх українців, Іван Огієнко вказав на каузативну, аксіологічну, праксеологічну, морально-духовну та психологічну функції давньослов'янської міфології. "Зрозуміння докільного світу, – зазначав міфолог, – давало первісній людині заспокоєння, бо навчало її відповідно жити, щоб не попадати в великі клопоти" [1:120].

Показово, що Іван Огієнко, постулюючи самобутність давньоукраїнської міфології, намагався виявити місце давньослов'янської міфопоетики в контексті світової міфологічної та релігійної систем. Так, наприклад, учений зазначав, що *Сварогу* як богові ковальства відповідали *Гефест* і *Прометей* у давньогрецькій міфології, а також *Святі Кузьма* та *Дем'ян* у християнському віровченні; міфологічну *Мокошу* замінила *Параскева* – *П'ятниця* у християнстві; а давньоаязичницькі *Рожаниці* – це грецькі *Мойри* та латинські *Парки*.

Отже, дослідивши пантеон і пандемоніум давньоукраїнської міфопоетичної системи, Іван Огієнко показав цілісну глибинну міфологічну модель світосприйняття даніх українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992. – 421с.
2. Шаян В. Найвище світло: Студія про Сварога і Хорса. – Лондон, 1969. – 55с.

Матеріал надійшов до редакції 16.11.2001 р.

Василенко А.Н. Концептосистема міфологічних воззрень Івана Огієнко: інтерпретація пантеона і пандемоніума древнеукраїнської міфопоетики.

В статтє анализується міфологіческая концепція І.Огієнко, раскрывається суть воззрень ученого на систему названий богів и демонологических суцеств української міфології. Определяється роль и значення міфолінгвокультурологіческого насліддя міфолога в исследованні целостной системи міфопоетики древних українцев.

Vasylenko A. N. Conceptual system of mythological views of Ivan Ogiyenko: the interpretation of Panteon and Pandemonium of ancient Ukrainian mythopoetics.

This article is an attempt to analyse the mythological conception of I.Ogiyenko, to ascertain the essence of the scholar's views on the system of nominations of gods and demons of Ukrainian mythology, to consider the role and the significance of mytholinguocultural heritage of the mythologist for investigation of the total system of mythopoetics of ancient Ukrainians.